

คนกับผี

ผ่าเปลือกนอกเข้าไปดูความจริง

ระพี สาคริก

บทนำ

หากย้อนกลับไปมองสู่อดีต เราคงพบความจริงว่า มีเรื่องเล่าขานกันมาช้านานแล้ว เริ่มต้นจากที่ไหน และเมื่อไหร่ คงไม่มีใครทราบ อีกทั้งยังมีคำถามต่อไปอีกว่า **ความจริงคืออะไรและอยู่ที่ไหน?**

ผี เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคนและสังคมทุกชาติทุกภาษา แม้มีเงื่อนไขอยู่ในใจว่า **จริงหรือไม่จริง** ดังนั้นจึงไม่น่าจะเป็นเรื่องเลือนลอยแน่นอน เว้นไว้แต่ว่า **คน** จะค้นหาความจริงให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นจนถึงที่สุด หรือเปล่า

ดังเช่นที่คนยุคก่อนบางคนเคยชี้แนะไว้ว่า **เรื่องใดที่ยังเข้าไม่ถึงเหตุผล อย่าเพิ่งด่วนไม่เชื่อ** ไม่นานแล้ว วิถีชีวิตอนาคตจะกลายเป็น **คนงมฉาย** หรือ **ไม่ก็ ปิดตัวเอง** ได้ทุกเรื่อง

ดังนั้น การเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับผี เท่าที่ผ่านพ้นมาแล้ว จึงมีความเป็นไปได้ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าขานสืบต่อกันมาที่ดี หรือการนำมาผูกเป็นนวนิยายและนำมาเขียน แม้การแสดงละคร และการสร้างเป็นภาพยนตร์ รวมทั้งการบันทึกลงในสื่อรูปแบบต่างๆ

จึงขอฝากไว้ให้คิดด้วยว่า ถ้าไม่มีเหตุย่อมไม่มีผล ถึงขั้นบานปลายออกไปจนกระทั่งกลายเป็นธุรกิจ

ความเชื่อเรื่องผีมีเหตุผลมาจากไหน?

หากบุคคลใดสามารถพิจารณาค้นหาความจริงได้ โดยเหตุที่บุคคลผู้นั้น รักการทำงานที่ช่วยให้ตนมีโอกาสสัมผัสกับคนทุกรูปแบบ และสามารถรักษาจากฐานจิตใจตนเองไว้ให้อิสระ ช่วยให้ยังรู้ความจริงได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่ง ย่อมมีโอกาสมองเห็นภาพรวมซึ่งครอบคลุม**ความจริงของชีวิตคน** ไว้ได้ทั้งหมด

ดังนั้น เรื่องนี้จึงน่าจะมีสิ่งสะดุดใจชวนให้คิดได้เองว่า **รูปแบบการเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับผี จากคนแต่ละชาติและภาษา มักไม่ซ้ำแบบกัน**

จากเหตุดังกล่าว จึงน่าจะมีเงื่อนไขที่เป็นความจริงบางสิ่งบางอย่างแฝงอยู่ในรากฐานจิตใจคนแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีเหตุอันเป็นที่มาของชีวิตและแนวคิดความเชื่อแตกต่างกัน

หากสามารถหยั่งรู้ถึงจุดร่วมของเหตุและผลดังกล่าวแล้วได้ น่าจะสามารถค้นหาความจริงได้ว่า **ผีคืออะไร และมีตัวตนจริงหรือไม่**

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากความรู้สึกเท่าที่กล่าวมาแล้ว น่าจะชวนให้สงสัยว่า **ความเชื่อเรื่องผีของคนแต่ละชาติภาษา น่าจะมีผลสืบเนื่องมาจาก ความแตกต่างซึ่งอยู่ในรากฐานวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น** โดยที่มีเงื่อนไขอันเป็นที่มาแตกต่างกัน

จากภาพรวมทั้งหมดเท่าที่ได้กล่าวมาแล้ว เชื่อมโยงกลับมาถึงการที่ผู้เขียนเรื่องนี้มีนิสัยสนใจค้นหาความจริงจากทุกเรื่องซึ่งตนมีโอกาสพบในวิถีชีวิตประจำวัน โดยที่ **ไม่เชื่อสิ่งใดง่าย ๆ แต่ก็เชื่อว่าปฏิเสธที่จะค้นพบความจริงให้ถึงที่สุด**

ทำให้รู้สึกว่า ถ้าผีไม่มีจริง คงเป็นไปได้ที่มีคนจำนวนไม่น้อยจะนำมาพูดมาเขียน และสร้างนวนิยายบนพื้นฐานธรรมชาติของแต่ละคน กับอีกด้านหนึ่งเพื่อใช้โอกาสหาประโยชน์ส่วนตัว ผ่านสื่อรูปแบบต่างๆ อีกทั้งยังสะท้อนความรู้สึก ที่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางแทบทุกมุมโลก

อย่างไรก็ตาม ฉันคงต้องหวนกลับมาค้นหาความจริงจากประสบการณ์ชีวิต ซึ่งตนผ่านพ้นมาแล้ว ที่เชื่อมโยงถึงเหตุและผล ซึ่งมีอยู่ในความรู้สึกนึกคิดจากรากฐานตัวเอง ที่มุ่งมั่นรักษาอิสระไว้ให้ชัดเจนอยู่เสมอ

จากประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านพ้นมาแล้ว

ผู้เขียนได้ยินคนเล่าเรื่องผี มาตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็กๆ มาถึงช่วงนี้อายุกำลังจะครบ 80 ปีแล้ว แต่คงต้องสารภาพความจริงว่า สมัยนั้น ผู้ที่มีฐานะธรรมดาๆ มักนิยมสร้างบ้านไม้ ส่วนผู้ที่มั่งมีเงินทองและยศถาบรรดาศักดิ์ มักนิยมปลูกบ้านตึก

ที่บ้านพ่อแม่ตัวเอง ผู้ใหญ่เป็นคนใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายจึงสร้างบ้านไม้ชั้นเดียว ปลูกคร่อมคูน้า เนื่องจากพื้นดินภาคกลางเป็นที่ลุ่ม คนทั่วไปจึงนิยมขุดดินขึ้นมาถมพื้นเพื่อกันน้ำท่วม

นอกจากนั้น พื้นบ้านซึ่งปูด้วยไม้กระดาน หลังจากใช้งานไปได้ไม่นาน ไม้จะหดตัวทำให้มีร่องระหว่างรอยต่อด้วย

ค่ำลง หลังเสร็จอาหารมื้อเย็นแล้ว ผู้ใหญ่มักนั่งล้อมวงคุยกันเรื่องผี ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ที่มาจากชนบท มักมีเรื่องราวเกี่ยวกับผีมาเล่าสู่กันฟังอย่างหลากหลายเป็นการผ่อนคลายอารมณ์ หลังจากเสร็จภารกิจประจำวัน

ธรรมชาติของเด็กสมัยนั้น มักชอบฟังเรื่องผี ดังนั้น ค่ำลงหลังจากอาหารมื้อเย็นเสร็จ คณะล้างถ้วยล้างชามเสร็จ เด็กๆ มักชอบมานั่งด้านหลังผู้ใหญ่ ตั้งอกตั้งใจฟังเรื่องผีเป็นประจำ โดยไม่รู้ว่า บรรยายกาดังกล่าวมีผลซึมซับเอาความเชื่อเรื่องผีเข้าไว้โดยไม่รู้สึกตัว

ยิ่งนั่งฟังไปนานๆ โดยไม่รู้ตัวนี่เอง จึงไม่รู้สึกว่ สัญชาตญาณซึ่งทำให้รู้สึกกลัวผี ตัวเองค่อยๆ กระเียบเข้าไปจนกระทั่งไปนั่งอยู่กลางวง อีกทั้งยังนั่งยองๆ บนไม้กระดานแผ่นเดียว เพราะกลัวผีแหงขึ้นมาทางร่อง

กลัวก็กลัว สนใจก็สนใจ เพราะรู้สึกว่ามันออกรสออกชาติ หลังจากวงแตกแล้ว จึงรู้สึกขบขันตัวเองอีกด้วย มาถึงช่วงนี้หวนกลับไปมอง ทำให้รู้สึกว่า สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้ว น่าจะเป็นธรรมชาติของทั้งเด็กและผู้ใหญ่

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งใคร่ขออนุญาตหยิบยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษาจากประสบการณ์ชีวิต หลังจากสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วในสมัยที่ยังเป็นเด็ก

ระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2487 ซึ่งขณะนั้น สงครามมหาเอเชียบูรพา อันเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ประเทศไทยต้องเผชิญกับสภาวะสงคราม โดยตกอยู่ในอำนาจของฝ่ายอักษะประเทศ ซึ่งมี เยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่น

ระหว่างช่วงปีดังกล่าว ฝ่ายอักษะเริ่มอ่อนกำลัง ทำให้กรุงเทพมหานครถูกโจมตีทางอากาศหนักหน่วงมากขึ้น ซึ่งขณะนั้นผู้เขียนเป็นนิสิตเรียนอยู่ชั้นปีที่ 3 ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผลกระทบจากภัยทางอากาศทำให้มหาวิทยาลัยในกรุงเทพเกือบทั้งหมดจำเป็นต้องประกาศหยุดการเรียน ยกเว้นมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งช่วงนั้นยังอยู่ในสภาพแวดล้อมชนบท เพราะห่างจากความเจริญภายในเมืองกรุงเทพมหานคร ยังมีการเรียนการสอนต่อเนื่องกันมา นอกจากนั้นนิสิตทั้งหมด ยังอยู่หอพักภายในบริเวณมหาวิทยาลัย

อยู่มาวันหนึ่ง บ้านซึ่งพ่อกับแม่และน้องๆ อยู่อาศัยใกล้สถานีรถไฟสามเสนถูกเครื่องบินทิ้งระเบิดทำลาย ทำให้เสียหายหนัก แต่โชคดีที่ไม่มีผู้เสียชีวิต ครอบครัวพ่อกับแม่ต้องอพยพไปอาศัยนอนศาลาวัด ที่วัดกระเจ็ด ริมคลองมหาชัย ก่อนถึงปากอ่าวจังหวัดสมุทรสาคร วัดนี้อยู่ห่างจากที่ชุมชนประมาณ 2 กิโลเมตร

ผู้เขียนต้องเดินทางจากวัดมาเรียนหนังสือที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทั้งไปและกลับเป็นประจำทุกวัน เงินทองติดตัวก็ไม่ค่อยจะมี แต่อาศัยที่มีความอดทนสูง เนื่องจากมีรากฐานจิตใจแข็งแกร่งมาก

อยู่มาวันหนึ่งการเดินทางมีอุบัติเหตุ กว่าที่จะถึงปากน้ำคลองมหาชัยเป็นเวลา 2 ยามกว่า นอกจากนั้นยังต้องเดินลุยฝุ่นผ่านป่าละเมาะต่อไปอีก 2 กิโลเมตร โดยที่รู้ดีว่าก่อนถึงศาลาวัดอันเป็นที่หมาย จำเป็นต้องเดินผ่านป่าช้า ซึ่งมีสุสานเรียงรายอยู่สองข้างทางเต็มไปหมด

ทั้งๆ ที่รู้ว่าข้างหน้ามีอะไรอยู่ แต่ตนก็ต้องสู้กับใจตัวเองอย่างหนัก ท่ามกลางความเจ็บทำให้ความรู้สึกวังเวงใจ บางครั้งมีเสียงแว่วมาเข้าหู เสมือนมีคนเดินตามมาข้างหลัง ค่อยๆ หันไปดูก็ไม่พบอะไร บางช่วงเดินผ่านต้นไม้ใหญ่ หูได้ยินเสียงต้นไม้ไหวซู่ไปทั้งต้นและใบ เนื่องจากได้รับแรงกระทบจากกระแสลมยามดึก ถ้าจะถามความรู้สึกว่าช่วงนั้นเป็นอย่างไร คงบอกได้ยาก

ในที่สุดหลังจากเดินขึ้นบันไดศาลาวัดแล้วจึงคลานเข้ามุ้งนอนเงียบ

ได้ยินเสียงพ่อถามมาจากในมุ้งอีกหลังหนึ่งว่า **แป๊วกลับมาแล้วหรือ?** ฉันตอบคำเดียวว่า **ครับ**

ยังมีประสบการณ์อีกหลายสิ่งหลายอย่างเท่าที่ผ่านมาแล้วในวัยหนุ่ม ทั้งจากตนเองและการแสดงออกของเพื่อนๆ หลายคนจนเป็นที่ขบขัน แต่อีกด้านหนึ่งก็น่าสงสาร เนื่องจากมีเพื่อนบางคนนั่งอยู่ด้วยกันอีกทั้งคู่ด้วยกันมานานพอสมควร หลังจากฉันนั่งเงียบไปชั่วครู่แล้วหันไปมองตาเขา เขาจะร้องเอะอะโวยวายโดยไม่รู้ว่าฉันเป็นคนหรือเป็นผี

จากจินตนาการถึงภาพหลอน

บัดนี้อายุฉันผ่านพ้นมา 80 ปีแล้ว หลังจากหวนกลับไปพิจารณาสู่อดีตเพื่อหวังบทวนสิ่งที่เป็นความจริงซึ่งมีอยู่ในใจตนเอง ทำให้ได้คำตอบที่ชัดเจนว่า ใจฉันมีความมั่นคงแข็งแกร่งอยู่กับความจริงซึ่งมีอยู่ในรากฐานตนเองมาแต่กำเนิด อีกทั้งยังสามารถยังลงสู่ด้านล่างลึกซึ่งยิ่งขึ้น ทำให้ตนรอดพ้นอิทธิพลครอบงำจากรูปวัตถุ ซึ่งปรากฏเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลายมาตลอดชีวิต แม้ว่าจะรุนแรงยิ่งขึ้นแค่ไหน ย่อมสามารถรักษาสัจธรรมซึ่งปรากฏอยู่ในใจตนเองไว้ได้อย่างมั่นคงมาตลอด

ธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคนที่เกิดมามีจิตวิญญาณซึ่งทำให้ความรู้สึกนึกคิดอยู่ในสภาพที่มีชีวิตชีวา มองเห็นความดีความงามของเพื่อนมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะมากมีน้อยแค่ไหนได้อย่างชัดเจน ตนจึงไม่คิดร้ายกับใคร เนื่องจากเห็นความดีความงามจึงสนองตอบจากใจที่ให้ทุกสิ่งทุกอย่างจากใจจริงอย่างเป็นธรรมชาติ

สภาพดังกล่าวทำให้ธรรมชาติภายในรากฐานจิตใจตนเองมีพลังที่สร้างสรรค์จินตนาการ ทำให้คิดวาดภาพในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้กับทุกคนได้อย่างหลากหลาย

หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า **จินตนาการที่เกิดจากความจริงซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจย่อมมีอิสระที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ ทั้งแก่ตนเองและเพื่อนร่วมโลกทุกคน**

สัจธรรมทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านที่อยู่ในรากฐานจิตใจคนกับด้านซึ่งปรากฏอยู่ภายนอกอย่างหลากหลาย มีผลร่วมกันในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามอย่างอิสระ ซึ่งถือเป็นความจริงทั้งในด้านการเรียนรู้และการนำไปใช้ประโยชน์อย่างสอดคล้องกัน

บนพื้นฐานดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจากรากฐานจิตใจมนุษย์แต่ละคนย่อมมี 2 ด้านร่วมกัน และควรจะมีสมดุลโดยมีเหตุมีผลสานถึงซึ่งกันและกันด้วย จึงทำให้ชีวิตและสังคมอยู่ได้อย่างมีความสุข

แต่บนพื้นฐานมวลมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันย่อมมีความหลากหลาย ดังจะพบความจริงว่า บางคนมีด้านหนึ่งมากกว่าอีกด้านหนึ่ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า **เมื่อด้านหนึ่งลดลงอีกด้านหนึ่งย่อมมากขึ้น** โดยถือเป็นความจริงของธรรมชาติ

จินตนาการคือกระแสจากพลังที่อยู่ในจิตใจมนุษย์ โดยที่แสดงออกมาเป็นภาพของความใฝ่ฝัน ซึ่งควรจะมีการนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นความจริงที่นำไปใช้สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ทำให้เกิดความหลากหลายเพิ่มขึ้น อันเป็นทิศทางนำไปสนองประโยชน์แก่มวลมนุษย์

หากรากฐานจิตใจได้รับอิทธิพลจากรูปวัตถุเข้าไปไว้นานมาก ย่อมมีผลลบกลืนวิญญาณอันจะนำไปสู่การสร้างจินตนาการ ทำให้ขาดอิสระที่จะคิดสร้างความคิดความงาม จนกระทั่งถึงระดับหนึ่ง พลังดังกล่าวย่อมเปลี่ยนมาอยู่ในสภาพที่สร้างภาพหลอนลอนทำให้เกิดเป็นภัยแก่ตนเองและสังคมได้

จากความจริงทั้งสองด้านที่ได้กล่าวมาแล้ว น่าจะช่วยให้มองเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า เมื่อพลังจากจินตนาการซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจจำต้องสูญเสีย ย่อมทำให้ตนสร้างภาพลอนขึ้นมาปรากฏจากภายนอกเป็นการทดแทนดังที่ชนรุ่นก่อนบางคนได้กล่าวไว้ว่า **แท้จริงแล้วจิตตัวเองที่ขาดความใสสะอาดย่อมสร้างภาพหลอนกลับมาหลอกตัวเอง**

หรืออีกนัยหนึ่ง เท่าที่ได้ยินมาในอดีต มีบางคนพูดว่าคนมีบุญผีไม่หลอก คนสร้างบาปไว้เท่านั้นที่จะถูกผีหลอก

แท้จริงแล้ว บุญ น่าจะหมายถึงรากฐานจิตใจที่อิสระ ลดละภาวะยึดติดสรรพสิ่งต่างๆ ที่อยู่ภายนอก ส่วนบาปน่าจะหมายถึงรากฐานจิตใจที่สะสมมลทินเอาไว้ ทำให้มีรากฐานจิตใจสกปรกและเป็นคนคิดแคบ และมีใจคับแคบ ไม่สามารถมองสิ่งต่างๆ ได้จากรากฐานที่กว้างและมองเห็นการณ์ไกล

เหตุใดบางคนเติบโตขึ้นมา มีนิสัยกลัวผี

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ถ้าจะมองย้อนกลับไปยังรากฐานวัฒนธรรม คงจะเป็นเพราะเหตุหนึ่งว่า นิสัยดังกล่าวมีการสืบทอดกันมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แม้จะมองย้อนไปมองสู่อุบัติซึ่งไม่นานมานี้ ครอบครัวคนกรุงนิยมเอาคนชนบทมาเลี้ยงไว้ในบ้าน แม้จะเป็นผู้รับใช้ แต่ก็ยังมีความรู้สึกที่เลียดไว้อย่างมีน้ำใจถึงกัน ซึ่งคนเหล่านี้เดินทางมาจากชนบทก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับผีมาเล่าสู่กันฟังในยามว่าง ส่วนเด็กๆ ที่อยู่ในบ้านก็รู้สึกกลัวผีแล้วสนุก แต่ก็ซึมซับเอาภาพที่น่ากลัวเข้าไปไว้อย่างขาดการรู้เหตุรู้ผล

สภาพดังกล่าวย่อมมีผลทำลายจินตนาการของเด็กในด้านศิลปะ ซึ่งควรจะเกิดจากอิสระภาพภายในรากฐานจิตใจตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซึมซับเข้าไปไว้อย่างขาดการรู้เหตุรู้ผลที่ควรจะเชื่อมโยงถึงซึ่งกันและกันกับสิ่งซึ่งควรจะสัมผัสได้ในชีวิตปัจจุบัน

อนึ่ง หากมองย้อนกลับไปสู่อุบัติ เราจะพบความจริงว่า รากฐานความเป็นไทยแท้ตนเองของคนไทยส่วนใหญ่เท่าที่ผ่านพ้นมาแล้ว ได้ถูกบั่นทอนโดยอิทธิพลจากรูปวัตถุ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากภายนอกอย่างหลากหลาย ทำให้การพึ่งตนเองของคนส่วนใหญ่เป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น

โดยธรรมชาติแล้ว แม้จะยังมีอยู่แต่ก็มีปริมาณลดน้อยลงไปทุกที จนกระทั่งแต่ละจุด ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งอยู่ได้ย่อมขึ้นอยู่กัตัวบุคคลมากกว่า แม้จะมีการสืบทอด แต่ก็มิใช่ช่องว่างห่างกันมากขึ้น

บนพื้นฐานความจริง น่าจะชี้ให้เห็นได้ชัดเจนว่า ภายในช่องว่างย่อมไม่มีความว่างเปล่า แต่มีสิ่งแปลกปลอมเข้ามาขวางกั้น ซึ่งในสังคมไทยยุคปัจจุบันเกิดขึ้นทุกหย่อมหญ้า ทำให้ชนรุ่นหลังซึ่งตั้งใจสร้างความดีความงาม ต้องได้รับแรงกดดันทางจิตใจ จากด้านบนจึงเกิดความทุกข์หนักยิ่งขึ้น

บางคนถึงจุดหนึ่งทนไม่ได้ยอมยอมตัวยอมใจให้ถูกความเลวร้ายกลืนไปในกระแส แต่อีกด้านหนึ่ง ผู้ที่แข็งแกร่งอดทนอยู่ได้ท่ามกลางความรู้สึกโดดเดี่ยว ย่อมรู้คุณค่าของความจริงซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจตนเองได้อย่างลึกซึ้ง

ดังนั้น ณ โอกาสนี้จึงใคร่ขออนุญาตกล่าวสรุปเพื่อให้แต่ละคนผู้สนใจนำไปคิดพิจารณาค้นหาความจริงได้เองว่า แม้ชีวิตหลังเกิดมาแล้ว จะมีรากฐานจิตใจที่สามารถพึ่งตนเองได้มากแค่ไหน แต่การที่รากฐานจิตใจของแต่ละคน จะมีโอกาสยังลงลึกซึ้ง ช่วยให้มีเข้มแข็งยิ่งขึ้น น่าจะได้รับการเรียนรู้จากความรู้สึกหวั่นไหวมาก่อน

บทสรุป

จากเรื่องราวเท่าที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด ซึ่งมีการเชื่อมโยงถึงกันอย่างมีเหตุมีผล ย่อมสรุปได้ว่า ฝึก็คือความชั่วร้ายซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจคนกลัวผี ส่วนคนถูกผีหลอกแท้จริงแล้วก็คือ เงื่อนไขซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจตนเอง สร้างภาพหลอกตัวเองนั่นเอง ดังจะสังเกตเห็นได้ว่า คนเหล่านี้ขาดความรักความจริงใจต่อแผ่นดินถิ่นเกิด รวมทั้งเพื่อนมนุษย์ทุกคนอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ว่าจะมากมีน้อย และไม่ว่าใช้ชีวิตอยู่ในเมืองหรือชนบท ถ้าเป็นคนอยู่ชนบทมักมีแนวโน้มถูกจูงเข้าเมืองได้ง่าย

อนึ่ง หากเป็นคนเมือง ความเคยชินต่อสภาพแวดล้อมในด้านวัตถุ มักมีแนวโน้มก้าวหน้าต่อไปอีก จึงแสดงออกในลักษณะที่กล้าทำกล้าปฏิบัติในเรื่องซึ่งขาดศีลธรรมและจรรยาบรรณ ทั้งนี้และทั้งนั้นคงหาฝึจากสภาพความวังเวงในที่มืด อันเป็นการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติได้ยากยิ่งขึ้น ดังนั้นพึงอย่าคิดว่า คนลักษณะนี้ไม่กลัวผี แต่หนักยิ่งกว่านั้นก็คือ ตนเองชอบหลอกลวงคนอื่นจนเป็นนิสัย

ส่วนบุคคลผู้ซึ่งแสดงออกว่าตนไม่ได้รับความจริงใจจากผู้อื่น ก็คงมี 2 ด้านเช่นกัน ด้านหนึ่งหากเป็นผู้ที่ให้ความรักความจริงใจสานถึงแผ่นดินถิ่นเกิดอย่างชัดเจน การที่ตนไม่ได้รับความจริงใจก็เป็นได้ แต่ถ้าตัวเราขาดความรักความจริงใจต่อผู้อื่น รวมทั้งขาดวิญญานความรักแผ่นดินที่แท้จริงแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ตนไม่ได้รับความรักความจริงใจจากใครก็ตาม น่าจะเป็นเพราะเหตุว่า ตัวเองเป็นคนเห็นแก่ตัว ซึ่งมีผลปิดกั้นความรักความจริงใจต่อเพื่อนมนุษย์รวมถึงแผ่นดิน ซึ่งมีบุญคุณกับชีวิตตนมากกว่า ดังที่กล่าวกันว่า ผู้ที่มีความจริงใจอยู่ในใจอย่างชัดเจนย่อมมีใจสงบ โดยไม่มองผู้อื่นในแง่ร้าย

เรื่องราวของคนกับผีเท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด น่าจะเปรียบเทียบได้ดุจกระจกเงาที่ส่องสะท้อนให้เห็นความจริงซึ่งอยู่ในใจของแต่ละคนได้อย่างชัดเจน